

*‘De duijvel jaegt ons ... nu kunt gij weeten hoe de bokkereijders leven. Door duijvels ingegeven regeeren wij’ (enige vermelding in eigen handschrift) / Jan van Muysen, Wellen (1774).*

## INLEIDING

Niets is zo met mysterie omgeven als ‘de Bokkenrijders’. De literatuur barst van vaagheden en andere toespelingen, onduidelijke, verdwenen procesakten en verklaringen door middel van zwarte tortuur, waarin vaak werd gezegd wat de schepenen wilden horen. Getracht is hier het achtergrond verhaal achter de Bokkenrijders te vertellen. Gereconstrueerd door middel van de grote hoeveelheid literatuur die over de Bokkenrijders is verschenen. Vaak wordt gezegd dat de Bokkenrijders een verzinsel zijn een hersenspinsel van de schepenen. Toch kan ik niet anders tot de conclusie komen, na uitgebreid de literatuur te hebben doorgenomen, dat er wel degelijk Bokkenrijders hebben bestaan. Ook al noemden ze zichzelf niet zo, ze noemden zich gezellen of complicen. Wel moet gezegd worden dat er op de pijnbank vaak teveel namen werden genoemd, waardoor onschuldigen werden opgehangen. Van de andere kant is het zeker zo dat er een harde kern bestond die de touwtjes in handen had

en dat deze harde kern bijna zeker werd aangestuurd 'van hoger hand'.

De naam bokkenrijders (Frans: *Verts-Boucs*) komt volgens pastoor Dionis Penners uit Heerlen van een zekere Pelt, die in 1773 het gerucht zou hebben verspreid dat een oude vrouw, *Lusche Katrien* genaamd, wegens diefstal, op een bok gebonden, te Heerlen zou worden verbrand. Duizenden vreemdelingen trok dit vertelseltje naar Heerlen, doch de vrouw werd slechts verbannen, maar ondanks het bedrog van de ondeugende notaris, zou het woord *bokkenrijders* de mensen bijgebleven zijn om de nachtdieven aan te duiden.

Er komt een fantastische passage voor in de Duitse *Relation*, een boekje over de Bokkenrijders, verschenen in 1781. Volgens deze anoniemus bestelde Kirchhoffs bij handelaars in Luik voor ruim duizend man wapens: 1500 geweren, 4000 'Terzolen' (zakpistolen), 100 grote matrozenmessen en 2000 goede jachtmessen. Toen de bende werd opgerold, was reeds een aanzienlijk bedrag vooruitbetaald.

Er werd een eed gezworen. 'Nieuwe leden zwoeren een godslasterlijke eed: 'Gij belooft dat gij God, Maria, en alle heiligen afzweert, en de Duivel toebehoort. Dat gij niemand van de bende zult verraden, maar elkander trouw zult wezen, en indien gij in rechters handen mocht geraken dat gij liever alle pijn en tormenten zult

uitstaan dan iets van de bende of het complot te verraden.'

Deze eed heeft hij gedaan in het boske achter Bonderkuil, toen aldaer een keertse (kaars) in een dode hand staande werd aangestoken en op een neusdoek op de grond gezet, en daar naast een dooske waarin een grote en een kleine geconsacreerde hostie, dat hij gedetineerde moest beloven van geen kameraden te beklappen waar het ook zo dat zij zouden gevangen worden en door de tortuur (martelen) daartoe gedwongen, ten dien einde God afzwerende en de Duivel toe, toen opstekende de twee voorste vingers en de duim van de rechterhand en zo zij zouden gevangen worden en door de tortuur moesten bekennen en ter dood werden gebracht dat zij alsdan alles zouden herroepen.'

Sleinada deelt mee dat de Bokkenrijders wel 'voor iets anders dan de misdaad' bij het genootschap waren. Volgens drossaard Clercx was *'t als een verborgen sekte die het gunstige ogenblik schijnt af te wachten om de godsdienst te vernietigen, de staatsbesturen te overweldigen en de souvereinen te doen verdwijnen. Men kan ze hier in 't land bokkerijders noemen, ze zijn en blijven samenzweeters en aanhangers van een geheime sekte elders Jacobijnen of vrijmetselaars genoemd. Een man die het weten kon.*

Reeds bij de eerste bende van Overmaas wordt vermeld dat de leden elkaar 'gezellen' noemden. Geerlingh Daniëls zei in een toespraak na een eedaflegging dat ze nu allen broeders waren. Sleinada had het over 'het complot', een oude broederschap die herleefde. Wellenaar Tilman van der Mere had het over malkanderen herkennen als zij sijn ontmoeten uyt dese worden: 'Goeden dagh confrère', en soo de antwoord is: 'Dag confrère', soo herkennen sij malkanderen te sijn van dese bende voorseijt.

Een andere vraag is of Joseph Kerckhoffs wel de grote leider is geweest? De Bokkenrijder Hendrik Akkermans heeft tijdens zijn verhoor namelijk een merkwaardig verhaal opgedist. Hij bevond zich op een avond in het huis van de glazer Anthoon Bosch in de Heeck, toen hij plotseling het galop van naderende paarden hoorde. Even later hielden de paarden voor het huis halt. Chirurg Kerckhoffs, gekleed in een blauwe jas, trad de keuken binnen. Hij werd gevolgd door een onbekende 'Heer', die zonder een woord te zeggen door de keuken naar een aangrenzende kamer ging' enwel soo stout, als of hij den weg naer die kamer wel geweten hadde'. Die man had een middelmatig postuur, dog eerder groot dan middelmaetig, dicken welgeset, gekleed met een hemels blauwen couleusen rock(jas) en camisool met silver galonne knops gaetenen witte knopen. En een

hoed met silver galon getooid. Van gesichten gelaet vree off bars, hebbende een deegen of saebel op sijde en een carvat sein zijne handen leere steveljens om sijne beenen'. Achter die onbekende man kwamen twee boerenkerels, die stokken in de hand hielden. Zij gingen ook de aangrenzende kamer binnen. De glazer en Kerckhoffs behandelden die man met zoveel respect, dat Hendrik Akkermans onmiddellijk concludeerde,' dat dien Heer den alderoversten van hunne bende geweest is'. Eén van de vier dochters van de glazer Anthoon Bosch gaf tijdens haar ondervraging nadere details over de onbekende 'Heer' prijs. Zij vertelde, dat de man ongeveer vier keer bij haar vader in huis is geweest. Hij kwam steeds in gezelschap van Kerckhoffs. Zij kwamen altijd te paard. Deze werden in de stal van haar ouders geleid. Hij kreeg steeds het heerlijkste eten voorgezet, waarna door de heren gedronken en plezier gemaakt werd. Bij zo'n gelegenheid werden wel acht flessen witte wijn 'soldaat' gemaakt. Bovendien legde die man heel graag een kaartje, waarbij dan altijd om geld werd gespeeld. Hij speelde dan 'Buiten' (Buiten, ook BelBuiten genoemd, is een oud Limburgs kaartspel, dat met vijf kaarten ieder gespeeld werd. De Koning en de Vrouw waren de hoogste kaarten. Had men Koning-Vrouw van dezelfde kleur dan noemde men dat een Bruid, had men deze combinatie in harten dan noemde men het Belle-Bruid). Maar nog altijd was niet duidelijk

wie deze vreemde man was, die de glazer in de Heeck bezocht en deed alsof hij er thuis was. De Bokkenrijder Johannes Lycops

geeft een antwoord op deze vraag. Op de pijnbank verklaarde hij dat hij in 1749 in het Lindeboomke bij de Bokkenrijders was aangeworven. Dat gebeurde door een 'Heer', die zich uitgaf voor een Frans officier en op het kasteel Glasenapt woonde. Diezelfde man zou 16 of 17 jaar later in een herberg te Maastricht nog steeds Bokkenrijders aan het ronselen zijn geweest.

Geertruid Bosch zei dat ze gehoord had 'dat sij om allerheyliche dag des jaars 1774 met hunne bende enen religionskrijg zouden aanvangen' en 'dat hoofd en chef der bende een heer uit Luik is.' Waar rook is, is vuur. Dat alles was allerm minst hysterisch gebrabbel onder pijn want *het document met haar verklaring is spoorloos, het werd uit het archief gelicht*. Maar de 'heer' die stellig opdracht tot de diefstal had gegeven, wist niet dat de openbare aanklager, L.L. de Limpens, een samenvatting ervan had gemaakt, voorzichtigheidshalve echter zonder de naam te vermelden die Geertruid Bosch genoemd had. Kennelijk voelde de heer zich na de terechtstelling van Kirchhoffs zelfs in zijn hogere regionen niet veilig.

Men meende deze bezoeker te kunnen identificeren als baron Le Haen uit Luik, die Frans en Duits sprak en die de leverancier van de wapens zou zijn geweest.

*... en verklaert gedetineerde hoe sy haer over haer bekentenissen van desen morgen noopens den toenaam van den heere van Luyk die aldaer een coopman was, overdogt hadde, en alsnu wiste en verklaarde dat dien heer sig noemde le Haen, wiens vader eenen Banquier te Maestrigt geweest was en wat laager dat het oud Stadhuys op de maert te Maestrigt gewoont hadde... en wanneer hij ter haeren huyse geweest dan frans dan hoogduits gesproocken heeft niet kunnen seggen oft hij bij het spreeken van hoogduits synen tael verandert gehad dan niet.*

Het gaat hier om de koopman Stephanus Clemens Le Haen, geboortig van Luik. Le Haen trouwde op 7 juni 1745 te Maastricht met de Maastrichtse bankiersdochter Joanna Catharina Schepers. Op 18 oktober 1745 werd hij in Maastricht als burger afgeroepen onder het cremersambacht. Le Haen woonde op de munt(straat) in het huis genaamd 'Het Swart Schaep', dat een hoekhuis vormde met de Mariestraat Markt / Stadhuiszijde. In 1762 verkocht Le Haen dat huis als burger en koopman van Luik, zodat hij dus in of voor dat jaar naar Luik moet zijn verhuisd. Nog tegenwoordig is op dat huis een gevelsteen met daarop een zwart schaap te zien. Doch

vermoedelijk hebben we te maken met Baron von Glasenapp.

Deze Baron Joachim Reinhold von Glasenapp (1717 - 1800) is door zijn kleurrijke leven ongetwijfeld de bekendste figuur uit de geschiedenis van Tegelen. *'dat een vreemde heer was van middelmatig postuur, doch eerder groot dan middelmatig, dik en welgezet, gekleed in een hemelsblauwe rok en kamizool met zilver knoopsgaten, en witte knopen en een hoed met zilver galon geboord, hebbende een degen of sabel op zijde en een karwats in zijn hand, en zo hij vermeent lichte steveltjes om zijn benen spreekt Frans en Hoogduits... (Geertruid Bosch)'*  
*'door eenen heer sigh seggende Franschen officier te zijn, hebbende voor uniform blauw monteringe en geel opgeslagen en geele knuppen op de borst, sijnde bruin van gesicht, passerelijck lanck en mideelmatig dick, wordende hem geseijt te wonen op een kasteel soo hij meijnt genoemd Glasenapt...'*  
*'als dat den baron Glasenapt van het meulen huys ontrent Tegelen den overste is deser bende.'*

### **In dienst van Frederik de Grote**

In 1745 wordt hij luitenant en tevens de adjudant van generaal Gerhard Cornelius von Walrave. Hier dient hij 17 jaar. Grote delen van Limburg en ook Tegelen behoorden tot 1817 nog tot het Heilige Roomse Rijk. Tegelen lag toen als onderdeel van het hertogdom Gulik

de jury niet in Pruisen maar dit opkomende koninkrijk deelde na de Vrede van Utrecht (1713) wel steeds meer de lakens uit in het Rijnland. In 1743 bezoekt Joachim vanuit zijn toenmalige garnizoensplaats Geldern het kasteel Holtmühle in Tegelen. Von Glasenapp ontmoet hier de dochter van de toenmalige kasteelheer van Tegelen, baron von Hundt, barones Anne Elisabeth von Hundt. De barones en von Glasenapp schreven elkaar brieven en werden verliefd. Maar baron von Hundt zag deze Pruis niet zitten als schoonzoon en gaf geen toestemming om te trouwen. Von Glasenapp was niet van plan zich hierbij neer te leggen en bedacht een listig plan hoe hij haar toch kon verschalken. De barones werd tijdens een rijtoer op de Heide ontvoerd door rovers. Een van de rovers was von Glasenapp: het is niet bekend of Anne von Hundt van tevoren wist dat ze 'ontvoerd' zou worden, maar ze trouwden in Duitsland in 1747, waarbij baron Von Hundt dus voor een voldongen feit geplaatst was. Enkele jaren later erft Von Glasenapp het kasteel en de bijbehorende titel, heer van Tegelen, van zijn schoonvader. Op 31 mei 1751 moet von Glasenapp na een (verboden) duel het Pruisische leger verlaten. Nadat hij het kasteel te Tegelen flink heeft verstevigd in 1752, besluit hij weer in dienst te gaan. Joachim probeerde het eerst in het Saksische leger, maar besluit al snel weer in Pruisische dienst te treden. Hij wordt kapitein van de 2e compagnie der huzaren bij het